

הפיוט

התפתחותו בארץ-ישראל ובגולה

מאת

אהרן מירסקי

מהדורה ראשונה תש"ן
הדפסה חוזרת תשנ"א

©

כל הזכויות שמורות
לחברת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
ראוויברסיטה העברית
ירושלים תשנ"א

מסת"ב 0-678-223-965 ISBN

נדפס בישראל

סדר: יעל קפלן, ירושלים

פירוש קדמון לסדר "אתה כוננת עולם ברב חסד"

סדר העבודה "אתה כוננת עולם ברב חסד" ליוסי בן יוסי לא היה ידוע ימים הרבה והוחלף בטעות בפיוט אחר הפותח אף הוא במלים "אתה כוננת", זה הפיוט "אתה כוננת עולם מראש", שהוא לפייטן קדום לו ושמו אינו ידוע. ולפי שהפיוט עצמו ידוע היה נדפסו לו פירושים. פירוש אחד חיברו ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם, ונדפס כ"ספר תשלום אבודרהם", ברלין תר"ס עמ' 37–66. ועוד פירוש אחר חיבר ר' יוסף בן נחמיאש והוציאו לאור משה אריה הלוי באמבערגער ככה"ע Jahrbuch der Jüdisch-literarischen Gesellschaft כרך ו' (1909), בחלק העברי עמ' 1–17. וסדר העבודה "אתה כוננת עולם ברב חסד" כיוון שלא נודע ימים רבים גם פירושו לא נודעו. את הסדר הזה גילה שד"ל, והדפיסו במחזור כפי מנהג איטאליאני הנדפס בליוורנו שנת תרט"ז בסוף חלק ב'. גם היה ביד שד"ל פירוש לסדר זה, והוא מזכירו בהערותיו שהדפיס עם הסדר במחזור איטאליאני, כגון בהערה ב': כן הוא בנו"ן (כלו' מלת הימין) במנהג אפ"ם ובפירוש כ"י על קלף שבידי. ובהערה ה' לנוסח "וישנו סדר": כן הוא בפרוש כ"י. ובהערה ו': בפירוש כ"י כתוב: ומן התהומות ושוחות עמוקות שהעבים לוקחין מים ושואבין באותם פירי ונושאין למעלה וממטירין על הארץ. ועוד הוא מזכירו בשאר הערות.

והנה בכ"י בולוניה a239–b231 3574 נמצא כתוב סדר העבודה "אתה כוננת עולם ברב חסד" ובצדו בגליון כתוב פירוש לו. * אך הפירוש של כ"י בולוניה אינו כפירוש שהיה ביד שד"ל, הדבר מוכח מן השינויים שבין הפירוש שהיה לשד"ל לבין הפירוש הזה. כגון הדברים ששד"ל מביא בהערה ו' המועתקים למעלה, אינם בפירוש כ"י בולוניה. בטור אות כ' הראשונה (בפיוטי יוסי בן יוסי, במהדורה שלי שו' 41) גירסת הסדר שהדפיס שד"ל: שעתה מנחתו, וכתב בהערה ט"ז: שעתה. כן הוא באפ"ם ובפירוש כ"י, ואילו בפירוש כ"י בולוניה הגירסא: שעת. בטור אות ק' השלישית כתוב בסדר שהדפיס שד"ל: קציני מזמה הם נתחברו לו. וכתב בהערה מ"ב: בצרפת נעמתו לו כמו למטה (כלו' בטור ר')

* תצלום הפירוש שממנו העתקתי שמור במכון שוקן למדעי היהדות. ברכה לראש המשכיר ידידי פרופ' יעקב כצנשטיין על הרשות להדפיסו, ועל המציאו לי חפצי בעין יפה וכלב משכיל. המספרים של הפירוש מכוונים למספרי השורות של הפיוט הנדפס ב"פיוטי יוסי בן יוסי" במהדורה שלי, עמ' 172–199.

השלישית שו' 81: ראשי שבטיו הם נעמתו לו), אבל בפירוש כ"י מפרש מלת נעמתו למטה ולא כאן. והנה בכ"י בולוניה מפרש מלת נעמתו גם למטה וגם כאן. וכן עוד שינויים רבים בין שני הפירושים הללו.

לא ידוע מי מחבר הפירוש, אבל הוא בא מבית מדרשם של חכמי אשכנז, ואף מזכיר את רש"י ואת התוספות (בפירוש לשו' 162), ואת א"ה, והוא כנראה אבי העזרי, הראב"ה (שו' 127). גם הזכיר סדר ר' שלמה הבבלי (שם). שיטת פירושו אף היא כשיטת האשכנזים. הוא מביא דיבור המתחיל מן הפיוט ומפרשו. בפירושו הוא כולל את פירוש העניין, כגון בשו' 2, 11, 13, ומביא את הפסוקים שדברי הפייטן ומליצותיו מיוסדים עליהם, כגון בשו' 1, 4, 9, 12 ("לפיכך תפס לשון זה"). מקום שהפייטן מייסד את דבריו על מדרשים, הוא מביא את המדרש שהיה מקור לפייטן, כגון בשו' 36: ואמרו במדרש הכל מתרפאי'. 40: ואת' במדרש שזה היה זרע פשתן. 80: כמו שמצינו אמר ר' חנינא פעם אחת וכו'. אך לרוב הוא מביא דברי חז"ל מבלי לציין שדברי חז"ל הם. הוא מבאר את משמעות המלים, כגון שו' 7: לקרות, לשון תקרה. 14: צצו, צמחו. 19: העדפת, הרבית. ומבאר את הכנויים שהמשורר מכנה לדברים, כגון בשו' 5: עליות, שמים. 7: להדום רגליך, ארץ. 15: נרות רקיע, המאורות חמה ולבנה. הכנויים יש שהם כמתפרשים אגב פירוש העניין, כגון שו' 24: ולקרוע מי שועל, כמשה שקרע מי ים סוף. 27: זבדתו כבודה, נתת לו אשה להיות לו לחלק. 75: יבדילו איש מנוהו, היו מבדילין כהן גדול מביתו. בפרשו את הכנויים לרוב אינו מביא מקור לכנוי, כבדוגמאות אלו שהבאתי, וכגון בשו' 35: נובלת, הם עלי תאנה. 49: צדיק תמים, נח. 57: בפרי שעשועים, זה יצחק. אך יש שהוא מבאר את הכנוי ומביא מקור לו, כגון בשו' 62: נצרה איש תם, שמרה יעקב שנאמר איש תם יושב אהלים. שו' 68: פקדת צאנך, מסרת ישראל שהם צאנך, ביד נאמן, משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא.

כמשפט רש"י אף הוא קושר את דברי ביאורו אל הדיבור המתחיל של הפיוט להיותם נקראים כדיבור אחד, כגון בשו' 4: יסודיה, של ארץ. 35: טעם פרי הוזהרו, בו מלאכלו. 42: ולא כבש יצר, מלהרוג אחיו. על פי הבבלי פירש מה שאמור בשו' 85: שיר ישורר לו / פרחי כהונה / בפה ובחיך ערב / ובנעימת צרדה. פירש: שהיו מכין בגודל על אצבע צרדה דא לדא. והוא עפ"י הבבלי ביומא י"ט ע"ב. והדברים מתבקשים להתפרש עפ"י הירושלמי יומא פ"א ה"ז: בפה ולא בנבל ולא בכנור. נעימה הנאמרת באצבע צרדה אומרה בפה. חידושים בפירוש בהוראה ובמשקל לשון: בשו' 11: ומפירותם עבים יחשורו, פירש: ומטפותם עבים שותים מהם. בשו' 32: חטיפת שינה, שהחטפתו שינה.

דברי הפירוש מודיעים על מחברם, שהפירוש היה לו כלי לבטא את רגשי הלב ומשאלותיו. בשורה הראשונה של הפיוט כתוב בזה הלשון: "אתה כוננת עולם ברכ חסד ובו יתנהג עד קץ הימין". הדיבור "קץ הימין" לשון הכתוב הוא בסוף ספר דניאל. וכתב שם רש"י על מלת ימין שאין לפרשה מלשון יד ימנית, אלא מלשון יום, ימין כמו ימים. אך הפרשן הניח פירוש זה של רש"י שהוא על דרך הפשט והביא פירושו של רש"י כפי שפירש בתלמוד (עיי' הערה 1), שהוא

על דרך הדרש. אבל יש בפירוש זה הזכרת היחול לתשועת ישראל. מכל מקום מדברי רש"י שביקש להפקיע מן הפירוש ימין מלשון יד ימנית, משמע שהיו מפרשים כן גם בדניאל.

1. אתה כוננת עולם ברכ חסד, פסוק הוא אמרתי עולם חסד יבנה (תה- לים פט, ג). וכו' יתנהג, בחדסד יתנהג העולם. עד קץ הימין, שיחזיר הקב"ה ימינו לפניו שהשיב ימינו אחר מיום שחרב בית המקדש.¹ 2. אשר לא ימוט, מעון יצורים, על ידי שיתנהג העולם בחדסד. 3. באור דת שעשעת, שנאמ' ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים (משלי ח, לא). 4. טרם תפעלנו, האדם. חייו הכינות, התורה שהיא חייו של אדם שנ' כי היא חיך ואליך ימך (דברים ל, כ). 5. ורוחת עליות, שמים. 7. בנת לקרות, לשון תקרה. להדום רגליך, ארץ. 8. בתהו וסערה יסודיה, שלארץ, תלית, עת תשגיח בה, בארץ, כלומ' כשיכעוס עליה. 9. גרשת אופל ותקרא אור, שהיו משמשים יחד בערבוביא.² בשם קראתם, שנ' ויקרא אלהים לאור יום (בראשית א, ה). ובמדה חקקתם, לזה י"ב שעות ולזה י"ב שעות.³ 10. גבול להם שמת, זה ביום וזה בלילה.⁴ ופור, גורל. 11. גדרת רקיע, שעשית אותם כגדר להבדיל בין המים העליונים ובין המים התחתונים.⁵ וכמסת חצי מים, וגזנת חציים של מי בראשית למעלה.⁶ ומפירותם עבים יחשורו, ומטפות עבים שותים מהם. 12. גם מדורת אש, זה גיהנם. לשונאיך הסקת, הבערת, שביום השני נברא גיהנם.⁷ ומאש וממים, לפי שנ' באנו באש ובמים (תהלים סו, יב), לפי' תפש לשון זה. 13. דכית שאר מים, אלו מים התחתונים' כלומ' נתת אותם כרוכים אל מקומם. צררתם במקוה, שהקוים אל ים אוקיאנוס⁸ שנאמר ולמקוה המים קרא ימים (בראשית א, י). 14. צצו במאמריך, כאשר אמרת למינהו באילנות נשאו דשאים ק"ו אילנות שאין דרכם לצאת בערבוביא וכו'.⁹ צצו, צמחו. 15. נרות רקיע, המאורות חמה ולבנה. להפקד במ תקופות ועתים, שאנו מונים על ידי חמה ולבנה שנ' והיו לאותות ולמועדים ולימי ושנים (בראשית א, יד). 16. דרך חלונות להם

- 1 כלשון רש"י פסחים נ"ו ע"א ד"ה קץ הימין, ורש"י סנהדרין צ"ב ע"א ד"ה ואתה לך לקץ וכו', ועיין בהערה לפירוש רש"י בסוף דניאל.
- 2 רש"י בראשית א, ד: ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא.
- 3 מדרש תנחומא ויחי טו: י"ב שעות ביום י"ב שעות בלילה.
- 4 רש"י בראשית א, ד: וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. בראשית רבא ג, ו.
- 5 תרגום ירושלמי לבראשית א, ו: ויהי מפריש בין מיא עילאי ובין מיא ארעאי.
- 6 בראשית רבא ד, ד: נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים באוקיינוס.
- 7 בראשית רבא ד, ו.
- 8 בראשית רבא ד, ד.
- 9 חולין ס, א: בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים קל וחומר בעצמן וכו' ועוד ק"ו ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה למינהו אנו עאכ"ו.

הורית, שיש לחמה צ"א חלונות ברקיע להלכה.¹⁰ פעם, לשון מה יפו פעמך (שיר השירים ז, ב). 17. מעופפי כנף, אלו העופות שנבראו מן הרקק.¹¹ ותוקף תנינים, שנ' ויברא אלהים את התנינים הגדולים (בראשית א, כ"א). 18. התוית ליודעך, לשון ויתו על דלתות השער (שמואל א כא, יד). עטויי קשקשת, דכתי' כל אשר לו סנפיר וקשקשת (ויקרא יא, ט). ונחש בריח, זה לויתן.¹² לארוחת נצח, לסעודת הצדיקי' לעתיד לבא.¹³ 19. העדפת, הרבית. 20. הודעת סימני בהמה למאכל, כמו מעלה גרה ומפרס פרסה.¹⁴ וסימני חיה כמו קרנים כרוכים ומפוצלים.¹⁵ ולחבורת צדק, לעתיד לבא. בהמות הכשרת, הזמנת להם שור הבר שהוא רועה בכל יום אלף הרים.¹⁶ 22. ותשקוד, מהרת. להזמין אורח, אדם הראשון. 23. ולהרדותו במעשה ידך, שנ' ורדו בדגת הים ובעוף השמים (בראשית א, כח). זכה ירדה בהם לא זכה ירד לפניהם.¹⁷ שוטר ומושל, עליהם. 24. ולשור אל מלאך, שכן מצינו ביעקב שנ' וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע יב, ה). ולקרוע מי שועל, כמשה שקרע מי ים סוף. להדמים מאורות, זה יהושע שנ' וידום השמש וירח עמד (יהושע י, יג). ולהחיות, מתים זה אליהו שהחיה בן הצרפית וכן אלישע החייה המתים. 25. זכרון גולמו, של אדם הראשון. קורצת,¹⁸ פסוק הוא מחומר קורצתי (איוב לג, ו). בצלם חזיוניך, שנ' בצלמינו כדמותינו (בראשית א, כו). 26. בגווי', בגופו. 27. זבדתו כבודה, נתת לו אשה להיות לו לחלק. יצועו, של אדם הראשון. יפית, כפז ואבן כמו שמצינו ביחזקאל שהיה בחופתו של אדם הראשון.¹⁹ 28. זה מל[א]תו, הקב"ה שנקרא זה.¹⁹ לכלל שמות לכל, בריותיו שקרא שמות לכל הבהמות והעופות.²⁰ 31. חזיתו לבד, ראית אותו שהיה לבדו וקרוב היה להטעות²⁰ בו ולומר

- 10 עי' פרקי דר"א פרק י': ובג' מאות ששים וששה חלונות החמה יוצא ונכנס במזרח צ"א יום בקרן דרומית, צ"א יום בקרן צפונית וכו'. ועיין רד"ל סימן כח.
- 11 חולין כז, ב. ורש"י בראשית ב, יט: שהעופות נבראו מן הרקק.
- 12 ישעיה כז, א.
- 13 בבא בתרא עד, ב. רש"י לבראשית א, כא.
- 14 דברים יד, ו.
- 15 חולין נט, ב.
- 16 בבא בתרא עד, ב. ות"י לתהלים נ, י: (ועתדת לצדיקיא בגן עדן) בעיריא דכין (ותור בר דרעי בכל יומא) בטורין אלפא.
- 17 בראשית רבא, ח, יב. ורש"י בראשית א, כו.
- 18 *צ"ל קרצת, וכתב קו"ף בחולם, כנראה באשגרת מן המקרא, באיוב.
- 18 יחזקאל כח, יג: בגן עדן אלהים היית וגו'.
- 19 עשה"כ שמות טו, ב: זה אלי.
- 20 בראשית ב, כ.
- 20 *לפי הכתוב יש לקרוא: להטעות, או שמא צ"ל: לטעות

שהוא אלוה.²¹ ושחת אעשה לו עזר, כנגדו.²² זכה יהיה לו עזר לא זכה לנגדו.²³ וזהו: אם יסלף אורח תהי לו למכשול.²⁴ חטיפת שינה, שהחטפתו שינה ומהרתו לישן. צלע אצלת, שני' ויקח אחת מצלעותיו (בראשית ב, כא). אצלת, הפרשת כמו ויצל אלהים (שם לא, ט).²⁵ ובשר כוננת, שני' ויסגור בשרתחתנה (שם ב, כא).²⁶ טפחתה בחן, טפחת אותה בחן. חננתם ברכות, שברכת להם שבע ברכות.²⁷ רמש השיאה, הנחש השיא אותה והטעה בדבר כזב. משכה כשור לטבח, כמו שמושכים השור לטבח. להניא צווי, של הקב"ה.²⁸ טעם פרי הוזהרו, בו מלאכלו. לעטה והלעיטה, לבעלה ולכהמה ולחיות ועופות.²⁹ הוערמו בנבלות, שנעשו ערומים בנבלות שידעו טוב ורע, שני' וידעו כי ערומים הם (בראשית ג, ז). וכוסו בנובלת, שני' ויתפרו עלי תאנה (שם). נובלת, הם עלה תאנה.³⁰ טורדו פעמי בעל הלשון, זה נחש שבא מלאך וקצץ רגליו בשעה שאמ' לו הקב"ה על גחונך תלך (בראשית ג, ז).³¹ ונהפך מאכלו לבל ירפא נצח, שאמר לו ועפר תאכל כל ימי חיך (שם). ואמרו במדרש הכל מתרפא לעתיד לבא חוץ מן הנחש שאינו מתרפא לעולם שני' ונחש עפר לחמו (ישעיה סה, כה).³² יושטן באיבה, שני' ואיבה אשית בינך ובין האשה (בראשית ג, טו). להרצץ בראש, שני' הוא ישופך ראש (שם). למלשני בסתר, לאותם שמלשנים רעיהם בסתר ולמדין מדת הנחש.³³ יצא דין למות, שני' כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם ג, יט). ויגיעת עמל, בזעת אפך תאכל לחם (שם). והיא לקושי לידה, שני' בעצב תלדי בנים (שם ג, טז) וציה לשמיר, שני' וקוץ ודרדר תצמח לך (שם ג, יח).³⁴ יצרו, של אדם הראשון. הורגל לתאות רבעו, לתשמיש המטה. ושלחה עויליה, בניה. עובד ורועה, קין שהיה עובד אדמה והבל היה רועה צאן.³⁵ בפרי הארץ, הגדול שהיה קין הביא מפרי הארץ מנחה. ואית' במדרש שזה היה זרע פשתן שהביא.³⁶ ורך, היה הבל.³⁷ דכאות שפל, הבל. שעית מנחתו, שני' וישע יי' אל הבל (בראשית ד, ד). וקצת, מאסת. בניחח אח, אחיו קין.³⁸ כפה רחמיו, לשון כופין אותו. ולא כבש יצר, מלהרוג

21 בראשית רבא ח, י' ורש"י ב, יח. מדרש הגדול שם.

22 בראשית ב, יח.

23 בראשית רבא יז, ג. רש"י בראשית ב, יח.

24 כן פירש הרשב"ם שם: ויצל, הפריש.

25 בראשית רבא ח, יג: א"ר אבהו נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן.

26 בראשית רבא יט, ה: גם, רבוי; האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות. רש"י ג, ו.

27 ישעיה לד, ד.

28 בראשית רבא כ, ה: בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו.

29 בראשית רבא כ, ה.

30 תנחומא בראשית ט.

אחיו. 44. אות לו חקות. שני' וישם יי' לקין אות (שם ד, טו). נקם שבעתים, שני' כי שבעתים יוקם קין (שם ד, כד). 45. ולקרוא בשם אליל, שני' אז הוחל לקרוא בשם יי' (שם ד, כו) שהיו קוראים שמות עצביהם בשם הקב"ה.³¹ 46. קראתו לאבדם, שעלה ים אוקיאנוס ושטף שלישו של עולם.³² 47. למדו העוה, לעות ולעקל נתיבותם. מלאי חמס, הם דור המבול שנאמר ותמלא הארץ חמס (שם ו, יא). עשתו, אספו רבוי שומן ובשר. לאל סור, שני' ויאמרו לאל סור ממנו (איוב כא, יד). 48. במעיינות תהום, רבה. ופלג מלא מים עליהם שפכת, שנאמר וארובות השמים נפתחו (בראשית ז, יא). 49. צדיק תמים, נח. צפנתו בסוכה, בתיבה. 50. לא אקלל שחת, אמרת לא אקלל עיר האדמה (שם ח, כא).³³ 51. מרו בשמך, המרו ומרדו בשמך. וישני' שנער, דור הפלגה. לרום עד כסא, של ה'ב'ה'. ולעשות למו שם, פן נפוץ על פני האדמה (שם יא, ד). 52. בהלעיגך למו, שלעגת להם. בסלפך לשונם, כשכלכלת³³ לשונם. בסלפך לשון ויסלף דברי צדיקים (שמות כג, ח). 53. נר ערוך בתהו, כלומ' שלא היה אדם מכיר בה'ב'ה' והיה העולם תהו מיראתו ואברהם היה לנר ערוך בחשך שהיה לבדו מכיר בה'ב'ה'. ולשביב אשו, ולניצוצות אש שלו. רצו נכשלים, תחת כנפי השכינה. 55. נטש מגוריו, עזב בית אביו. ונמשך אחריו, שהכירו לשלש שנים.³⁴ באש ובמלחמת; באש, שהשליכו נמרוד בכבשן האש,³⁵ ובמלחמת, אמרפל וחביריו. 56. נתבוסס בדם ברית, של מילה. וזרעו אחריו, שמל בנו. כי תציל, המילה. עמוסיו משחת, ישראל העמוסים מני בטן.³⁶ משחת, מגיהנם.³⁷ 57. בפרי שעשועים, זה יצחק. באמרו אומללתי, כאשר אמר נכרת אני מבנים כלומר שלא היה סבור להוליד עוד בן. ויבשו שרשי, כלומר לא אוליד עוד. 58. כובד נסיונות, שנסהו. וביחידו לטבוח, ביצחק שהיה בנו יחידו צוית אותו לטבוח. 59. שש אב לעקוד ובן להעקד, שנאמר וילכו שניהם יחדיו (בראשית כב, ו), כלומר בלב שלם. כי בה, בעקדתו של יצחק. יוצדקו עמוסיו בתוכחת, ביום הדין שיוכיח הקדוש ברוך הוא מעשיהם על פניהם. 60. שמתו³⁸ כפרו, של יצחק איל. 62. דת אש מימין, כלומ' התורה שניתנה מימינו של הקב"ה שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג, ב). נצרה איש תם, שמרה יעקב שנאמר

31 עי' תרגום יונתן ורש"י שם.

32 מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פרשה ו', מהדורת הארואויטץ ורכין עמ' 223.

33 בכתוב: לא אסיף לקלל עוד את האדמה.

33 צ"ל: כשקלקלת.

34 נדרים לב, א.

35 בראשית רבא לח, יט.

36 עפ"י ישעיה מו, ג.

37 שמות רבא יט ד: שאין ישראל המהולים יורדין לגיהנם.

38 צ"ל שמת.

איש תם יושב אהלים (בראשית כה, כז). 63. עת הרדמתו, הפלת עליו תרדמה. במלון, בבית אל. שם מצאך, מצא אותך. ותבטיחהו, לשם. היות לו למשגב, שנאמר ושמרתיו ככל אשר תלך (שם כח, טו). 64. עליו סכות, מגנת. מחרב רודף, עשו ולבן. ושר אש לוהט, זה מלאך של עשו. לפניו החלשת, שנאמר וישר אל מלאך ויוכל (הושע יב, ה). 65. עטרתו במספר דגלים, שהיו לו שנים עשר שבטים. וכמעט, לשון חפירה.³⁹ 66. פרח משבטיך, שהיה⁴⁰ לוי. לשרתך עשרת, חסר הבכורות ומנה הפשוטים ותמצא לוי לעולם עשני⁴¹רי ולפיכך תסיר הבכורות לפי שאין קדש מוציא קדש.⁴¹ תמור עשרו לך, בשביל שיעקב עשר לך. הונו, ממינו.⁴² במצבת, אבן שנאמר וכל אשר תתן לי עשן⁴³ עשר אעשרנו לך (בראשית כח, כב) לפיכך עישר הקב"ה אחד מבניו.⁴⁴ 67. הצמחת מגזע לוי, משבט לוי. ומהו אותו פרי, עמרם ובניו אהרן ומשה ומרים. 68. פקדת צאנך, מסרת ישראל שהם צאנך. ביד נאמן, משה שנאמר ככל ביתי נאמן הוא (במדבר יב, ז). לחלצה מצוען, להוציאם ממצרים. ולהעבירם במי שעל, בים סוף. 69. בקדוש יום ובסכוך ענן, שהיה מכוסה בענן שבעה ימים שנאמר' ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי⁴⁵ מתוך הענן (שמות כד, טז).⁴⁶ עד ישובה שבי, של תורה.⁴⁷ וישלול, לשון שלל. נות ברית, וזו⁴⁸ התורה.⁴⁹ 70. לקדושך העטית, לאהרן שהיה קדוש לשם.⁵⁰ 71. צפונה שמורה, הכהונה. לדורות עולם, לו ולבניו אחריו. ובזוי כבודם, של בני אהרן המערערים⁵¹ עליהם. יכולעו וינוגעו; יכולעו, כעדת קורח. וינוגעו, כמו שמצינו בעזיהו שנאמר והצרעת פרחו במצחו⁵² מפני שנתגאה והקטיר לפני הקב"ה. 72. רוב מתנות, שנתן להם שנים ועשרים מתנות.⁵³ ומשלחן מלך מאכלם הכינות, כהנים כי קא וכו' משלחן גבוה קא וכו'.⁵⁴ 73. צויתם שבת בפתחי אהליך, לפני בית המקדש. למלא

39 תיבה זו מוטשטשת.

40 ספק: היה.

41 בראשית רבא ע, ז.

42 צ"ל ממונו.

43 על תיבות "לי עשן" רשומים קוים למחיקה.

44 בראשית רבא ע, ז.

45 תיבה זו תלויה.

46 יומא ד, ע"ב: ויכסהו הענן ששת ימים, למשה.

47 שבת פט, א.

48 בכ"י: וי.

49 דברים רבא ז, ט. ועיין מדרש תהלים מהדר' באבער מזמור סח, ז.

50 תהלים קו, טז.

51 העיין הראשונה תלויה.

52 דהיי"ב כו, יט. והלשון שם: והצרעת זרחה במצחו. תרגום רב יוסף: סגית. ובויקרא יג, לט:

פרח, ת"א: סגי.

53 בבא קמא קי, ב. ושם: עשרים וארבע.

54 ביצה כא, א: דכהנים כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו, וכן צ"ל כאן.

ידם ימים שבעה, קודם לשמיני של מילואים היו אהרן ובניו יושבים פתח אהל מועד שבעה ימים למלא ידם לכהן.⁵⁵ 75. קדושים, ישראל. יבדילו איש מנוהו, היו מבדילין כהן גדול מביתו שבעה ימים קודם יום הכפורים⁵⁶ שמא יבא על אשתו ותמצא ספק נדה ומטמאה את בעלה למפרע טומאת שבעה.⁵⁷ לעצרו בלשכה, בלשכת העזרה. כחק מלואים, כדרך שעשו לאהרן בשבעת ימי המלואים.⁷⁶ קדשוהו, וחאטאוהו,⁵⁸ היו מזין עליו במי הנדה כל שבעת הימים.⁵⁹ תמור חטוי דם ושמן המשחה, שהיו מזין על אהרן כל שבעת ימי המלואים ועכשיו היו המים של מי הנדה במקומם וכן שנינו אמרת נכנסו מים בתוך דם.⁶⁰ 77. קציני מזמה, כהנים שהיו אב בית דין. נעמתו לו, היו מתחברין אליו לשון עמיתו.⁶¹ להורותו סדר, של עבודת הימים.⁶² 78. קורץ וזורק, היה כהן גדול שוחט וזורק הדם של (של) כל אותם שבעת הימים. מקטיר ומטיב, הנרות. ראשון בראש, וחלק שהיה מקריב בתחלה הראש והרגל. וראש ליטול חלק, שהיה נוטל חלק בלא חלוקת שאר כהנים שהיו מתחלקים בשוה.⁶³ 79. רצוי זבחיו וזבחי עדה, שהיה צריך לעשות ביום הכפורים. לפניו יובילו, בערב יום הכפורים. היות רגיל בם, להיות רגיל בהם ביום הכפורים שלא יטעה.⁶⁴ 80. רוב אוכל ושינה⁶⁵ ממנו ימעטו, היו מונעים שלא יישן ויאכל יותר מדאי בערב יום הכפורים לפי שלא יבא לידי קרי ויהא פסול לעבוד.⁶⁶ 81. הם נעמתו לו, נתחברו לו. להשביעו בשם בעליית⁶⁷ רקחים, שהיו אומרים לו אנו משביעין אותך במי שהשרה שכינתו בבית הזה שלא תשנה מכל אשר אנחנו מלמדין אותך.⁶⁸ בעליית רקחים, ששם היו כותשין הסימנין. 82. רד בדמעות כי נחשב כפתי, שהיו חושדין אותו למין שהיו מתקנין המינין מבחוץ ומכניסין אותו בפנים כלומר הקטורת.⁶⁹ והם בכי הזילו,⁷⁰ ראשי שבטו

- 55 ויקרא ת, לה.
- 56 יומא פ"א מ"א.
- 57 יומא ו, א. ועי' נדה יד, א: ר' עקיבא אומר אף מטמאה את בועלה. ועי' רש"י שם ד"ה ר"ע וכו'. ר"ע לטעמיה דאמר כל מעת לעת מטמאה את בועלה מספק טומאת שבעה.
- 58 למעלה מן הא' הראשונה שני קרים לסימן מחיקה.
- 59 יומא ד, א.
- 60 שם: נכנסו מים תחת דם.
- 61 ויקרא ה, כא.
- 62 לכאורה צ"ל: היום.
- 63 יומא פ"א מ"ב.
- 64 שם מ"ג.
- 65 בפנים: רוב שינה ואוכל.
- 66 יומא יח, א.
- 67 היו"ד השניה תלויה.
- 68 יומא פ"א מ"ה. ועיין במשניות ראם ובשנויי נוסחאות שם.
- 69 יומא יט, ב.
- 70 היו"ד תלויה.

שהיו משביעין אותו היו בוכים לפי שהחושד בכשרים לוקה.⁷¹ כי לכך הוצרכו, לחשדו ולהשביעו.⁷² 83. והגא כתבי קדש אם יחכם לפניו ישוח חו, אם כהן גדול תלמיד חכם היו קורין לפניו בכתבי קדש כגון בדניאל ובעזרא כמו שמצינו אמר ר' חנינא פעם אחת קראתי לפניו בדניאל.⁷³ 84. שנון שחות מלכים קדמונים אם יהיה בער, כגון בבית שני שהיו נעשים כהנים גדולים על ידי שוחד ממון שהיו נותנים לקיסר מלך רומי והיו עמי הארץ⁷⁴ אז מספרין לפניו בשיחות של מלכים קדמונים ולא בכתבי הקדש ובלשון שהיה מבין בו וכל זה שלא יישן ויראה קרי. 85. ובנעימת שרדה,⁷⁵ שהיו מכין בגודל על אצבע צרדה דא לדא.⁷⁵ 86. שאון יגבירו המון רבתי עם, ישראל שהיו בירושלם היו מגבירין קול שאון.⁷⁶ כי מקולם שנתו תפורר, מפיגה שנתו מקול שאונם. ויש אומרים שנתו תעורר. 87. תורמי דשן, אותם שהיו רוצים לתרום את הדשן מעל המזבח. מחצות נועדו, בחצות לילה היו מתועדין.⁷⁷ 88. תקנת פיס, גורל. להם הוכנה, שהיו משליכין גורלות מי יתרום. פן יהפוך בריצתם לכבש, כמו שמצינו פעם אחת קדם אחד מהם לתרום ובא חברו ודחף אותו מן הכבש ונפל ונשברה רגלו.⁷⁸ ופעם אחת בא אחד ותקע לחבירו סכין בלבו⁷⁹ לפיכך תקנו חכמים פייסות. 89. תכף לו יפיוס, סמוך לו מיד יגרילו. למעשה התמיד,⁸⁰ מי יעלה אברים שלו למזבח. ודישון פנימי ונרות, לדשן המזבח הפנימי והמנורה.⁸¹ 90. תאיבי ברכות מפי מורה, הקב"ה שהוא מורה דרך לחטאים. לשים קטורה חדשים יפיוסו, היו כהנים אחרים משליכים גורל מי יזכה בקטרת כמו שמצינו מעולם לא שנה בה אדם שהיה מתעשר העושה אותה.⁸² 91. אמוני עתים, יודעי העתים לשון המקרא הוא⁸³ והיה אמונת עתך חוסן ישועות וגו'. ישולח

- 71 יומא שם: כל החושד בכשרים לוקה בגופו.
- 72 בתוספתא יומא פ"א מ"ז.
- 73 במשנה יומא פ"א מ"ו: זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל.
- 74 עיין בית הבחירה למאירי יומא יח, א המשנה השלישית (עמ' כג): אלא שבמקדש שני נתקלקלו הדורות והיו מעמידין תמיד כהן גדול שאינו הגון ע"י ממון שהיו נותנין למלך.
- 75 בפנים: צרדה. ועיין במשניות ראם בשנויי נוסחאות גירסת שרדה.
- 75א יומא יט, ב.
- 76 יומא שם.
- 77 יומא פ"א מ"ח.
- 78 שם פ"ב מ"ב: מעשה שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו.
- 79 יומא כג, א: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חברו ונטל סכין ותקע לו בלבו.
- 80 בפנים: תמיד.
- 81 יומא פ"ב מ"ג.
- 82 יומא כז, א: מעולם לא שנה אדם בה מ"ט אמר ר' חנינא מפני שמעשרת.
- 83 ישעיה לג, ו.

לקדים. למזרח. אם ברכ נוגה יפן לשחיטה, אם האיר ברק השחר עד שהוא בחרון אז היה שוחט התמיד⁸⁴ ולמה עד חבורן להזכיר להם זכות האבות⁸⁵ שהיו נקברים בחבורן.⁸⁶ 92. אחיו ילווהו, לכהן גדול. לבית טבילה חוצה. שאותה טבילה ראשונה היתה בחול וכל שאר הטבילות בקדש.⁸⁷ 93. ויפרסו מסך בינו לבין עם, כשהיה טובל שלא יראה ערום.⁸⁸ 94. ויעל ויסתפג, באלונתית⁸⁹ הוא בגד שהיה עשוי לכך. 95. בשבוץ, לשון משבצות. מכנסי בד כעין פרשים, שהיו המכנסיים פתוחין למטה ולהם שנצים שהיו מהדקין ומחברין אותה,⁹⁰ מתחלה. תחלה. יכסה חמוקי ירכיו, והם היו קודמין לכל בגדיו ולובש אותם בתחלה שנאמר ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד יהיו על בשרו (ויקרא טז, ד). קודם לכן.⁹⁰ 96. פשע ערות שטים, שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במדבר כב, א). זכות גן נעול, בנות ישראל שמשמרות פתחיהן ואינם נזקקות לאחרים ובעת נדות אינן נזקקות לבעליהן.⁹⁰ 97. בכפל כתונת בד, שהיה חושן⁹¹ כפול.⁹² יכסה שארו, בשרו. מפסי יד עד עקבת רגל, שנאמר מדו בד (ויקרא ו, ג) כדי מדתו.⁹³ 98. ויסירו דאגת כתונת הפסים, זה יוסף. 99. ישנה ביום צום, היה משנה ביום הכפורים שהיה כולו שש ולא כלאים ביום זה.⁹⁴ 100. גולל ומקיף ומשלוש, שלש פעמים. לכל עבר, לכל דדיו.⁹⁵ בעד חגורי אזור צלמי כשדים, שהיו להם צלמים מצויירים באזור שלהם. 101. גדול נהדר כנזר המלוכה, זה הציץ. 102. דופי פריעת ראש, המצנפת היתה מכפרת על גלוי הראש.⁹⁶ אשת

84 יומא פ"ג מ"א.

85 הה"א תלויה.

86 יומא כח, ב. ועיין רש"י שם ד"ה ואיבעית אימא שהביא הדבר משם הירושלמי, יומא פ"ג ה"א.

87 יומא פ"ג מ"ג: וכולן בקדש על בית הפרוה חוץ מזו בלבד.

88 המאירי ליומא פ"ג מ"ד: ופרסו סדין בינו לבין העם לצניעות.

89 רש"י יומא לא, ב ד"ה ונסתפג.

89* צ"ל: אותם.

90 יומא כג, ב: מנין שלא יהא דבר קודם למכנסים שנאמר ומכנסי בד ילבש על בשרו.

90* עירובין כא, ב: אלו בנות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן. כן נוסח רש"י עיי"ש. ועי' פסחים פז, א.

91* צ"ל חוטן.

92 יומא ע, ב: ת"ר דברים שנאמר בהן שש חוטן כפול. ורש"י שם ד"ה ויעשו את הכתנת שש. ובד הוא שש.

93 יומא כג, ב: מדו כמדתו.

94 יומא יב, ב: כי אתא רבין אמר אבנטו של כהן גדול ביום הכיפורים דברי הכל של בוץ. ובוץ היינו בד, כמו שאמרו בזבחים יח, ב: בד שהיו של בוץ. ובד היינו שש, עי' הערה 92.

95 צ"ל: צדיו, או: צדדיו.

96 בזבחים פח, ב: מצנפת מכפרת על גסי הרוח מנין אמר רבי חנינא יבא דבר שבגובה וכפר על גובה. ושמא התכוון בלשון "גלוי הראש" לריש גלי שעניינו עזו ופריקת עול בפרסום.

זונה מצח, ועוד היתה מכפרת על עזות מצח.⁹⁷ 103. דמותו כתרשיש, כמלאך שהוא נמשל לתרשיש, מראה רקיע, תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לשמים ושמים לכסא הכבוד.⁹⁸ בלבושו מעיל תכלת, שהים דומה לרקיע. ארוג ככורת, של דבורים שלא היה לו תפירת מחט.¹⁰⁴ דלת שפתו, פתיחת⁹⁹ שפתו. גדילה כתחרא, לשון גדילים. מוקפת לו, לפיו, סביב בלי להקדע.⁹⁸ 105. דבק לשוליו, של מעיל. רמוני צבעים, של תכלת וארגמן ותולעת שני. ופעמוני פז, זהב. עגול סביב, למעיל. 106. מכפר בעד קול, מכפר בעד קול מוציא שם רע לחבירו.⁹⁹ 107. דומה כמין לבד, ששטרייל בלעז¹⁰⁰ שהיה עב כלבים הללו. ארוג פז ושני, מחמת שהיה ארוג מפז ושני ושש ותכלת וארגמן.¹⁰⁸ הלא בכתפיו שתי אבני שוהם, על כתפות האפוד שהיו עולים בחשב האפוד שתי כתפות והיו עליו כמין¹⁰⁰ רצועה אחת מצד זה על כתפו ורצועה אחרת על כתפו השני. ועליהם, שתי אבני שוהם, אחת מצד זה ואחת מצד זה. ועליהם שמות, השבטים ששה על האבן האחת וששה על האבן השנית. כמספר דגלים, שהיו שם שנים עשר שבטים.¹⁰⁹ הגויים בשמות, השבטים כתובים עליהם. חצויים באותות, שהיו חצויים של אותיות השבטים על האבן האחת וחצויים על השנית. בפתוח שמיר נוצר מבראשית, היו כותבין על האבן בדיו והיו מראים הכתב לשמיר והיתה מתבקעת האבן כנגדו¹⁰¹ ואותו שמיר נוצר מששת ימי בראשית.¹⁰² 110. הצדיק בס, בשמות השבטים החקוקים על כתפות האפוד. לנוקשי באפוד, לישראל שנכשלו לאפוד¹⁰³ בימי גדעון שנאמר ויעש לו גדעון אפוד וגו' (שופטים ח, כז).¹⁰⁴ ומחליפי אל בשור אוכל עשב, ואף

97 ובזבחים שם: וציץ מכפר על עזות פנים. בציץ כתיב והיה על מצח אהרן (שמות כה, לח) ובעזות פנים כתיב: ומצח אשה זונה היה לה (ירמי' ג, ג).

98 מנחות מג, ב: שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד. ועיין תוספות שם ד"ה ה"ג רקיע דומה לספיר וכו'. ובחולין פט, א: שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד. ועיי"ש רש"י ד"ה שהתכלת דומה לים, ורקיע לספיר וספיר לכסא הכבוד כדכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר והוא כעצם השמים אלמא שמים דומה לספיר וספיר הוא כסא הכבוד. והוא היסוד לדברי המפרש.

98 כנראה קרא בפיוט: דלת במקום: דלת.

98 אפשר "בלי להקדע" דיבור המתחיל הוא והפירוש חסר.

99 ובחים פח, ב: מעיל מכפר על לשון הרע מנין א"ר חנינא יבא דבר שבקול ויכפר על קול הרע. ופירש רש"י: דבר שבקול, פעמונים שבו.

100 Sonzil בקטלנית או Sentzil משמעו בגד צמר עבה, או בגד עבה. בספרדית יכול שייכתב השם: Sestril. ביאר לי ידידי הפרופ' חיים ביינארט.

100 צ"ל: כמין.

101 סוטה מח, ב: וכותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן.

102 אבות פ"ה מ"א.

103 לכאורה צ"ל: באפוד.

104 בכתוב לפנינו: ויעש אותו גדעון לאפוד.

הוא היה מכפר על עבודה זרה.¹⁰⁵ 111. וקבע בלב חושן כפול, החושן שהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו¹⁰⁶ והיה קבוע כנגד לבו של אהרן. זרת, חצי אמה, והיה ארוג כמעשה האפוד.¹⁰⁷ 112. ובו טורי אבן, שנים עשר אבנים.¹⁰⁸ אחת לכל שבט, לכל שבט ושבת. מוסבות פז, במשבצות זהב. 113. וירכסם בטבעות, שהיה לו למטה משפתו. כחק לא יזח, ולא יזח החשן מעל האפוד שהיה מחברו למטה בפתיל תכלת על טבעות האפוד שלא יהא נוקש לו על כרסו. ובשרשרות גבלות, שהנין בגבול שפתו העליונה. דבקימו יכסה, שהיה מחברם על משבצות שהיו בכתפות האפוד. 114. ואוהב משפט, הקב"ה. קראו משפט, שנאמר חשן משפט (שמות כח, טז) מעוותי משפט, שהיה מכפר על עוות הדין.¹⁰⁹⁻¹¹⁰ 115. זר זהב שם, הציץ שם על פתיל תכלת שהיו שני חוטי תכלת תלויין בו משני קצותיו והיה קושרם זה עם זה ואחד באמצעיתו שהיה קושר עם אחורי¹¹¹ הציץ על המצנפת¹¹² והציץ הוא כמנין טס של זהב והיה מקיף מאזן ועד און.¹¹³ 116. זכר שם נערץ חקוק על ציץ, שהיה כתוב קדש ליי¹¹⁴ עליו של¹¹⁵ הציץ. מחובר לנזר, מחובר היה המצח לציץ שלא היה דבר מפסיק בינו למצח. 117. זרון טומאת דם ובשר וחלב וקומץ, של מנחות.¹¹⁶ ונסכים, שנטמאו בנזיר על כל אלו היה הציץ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שנטמאו.¹¹⁷ 118. זומנו שמונה בגדים לגדול, לכהן גדול. ארבע הדיות וארבע¹¹⁸ אחרים אפוד ומעיל חשן וציץ. 119. לבשם כסדר, כמו שמפורש בתורה מכנסיים קודם לכולם.¹¹⁹ ויקדש ידיו ורגליו, בכיור כיצד היה עושה מניח ידו הימנית על רגלו השמאלית¹²⁰ ושמאלו על רגל שמאל

105 זבחים פח, ב: אפוד מכפר על ע"ז.

106 שמות כח, טז.

107 שם שם, טו.

108 שם שם, יז.

109-110 זבחים פח, ב: חשן מכפר על הדינין, ועיין רש"י לשמות כח, טו.

111 תיבה זו קריאתה בספק.

112 רש"י שמות כח, לו.

113 סוכה ה, א: ציץ דומה כמין טס של זהב ורוחב ב' אצבעות ומוקף מאזן לאזון.

114 שמות כח, לו.

115 צ"ל: על.

116 תוספתא מנחות פ"א ה"ו.

117 יומא ז, א: הציץ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שניטמא.

118 צ"ל: ארבעה של הדיוט וארבעה.

119 יומא כג, ב: מנין שלא יהא דבר קודם למכנסיים, שנאמר ומכנסי בד ילבש על בשרו. ועיין

סנהדרין מט, ב.

120 צ"ל: הימנית.

ומצפצף בידיו על רגליו כלם בבת אחת.¹²¹ 120. חניכיו, אותם שזכו בתמיד. קרצו, שחטו. וקבל דמו במזרק, וזרק על המזבח. 121. חלק פרס והקטיר, חצי הם¹²² ממנין שהיה מקטיר מחציתה בבקר ומחציתה בערב. ויש מפרשים פרש שהיה כל אדם פורש מבין לאולם ולמזבח שלא יהנו מריח הקטרת. ויש לומר פרס שהיה מקריב מצד¹²³ המוספין עם תמיד של שחר ומקצתן לערב. ונרות הטיב, הטבת שתי נרות שהיו קודמות להטבת חמש. הקריב ראש ונתח, תמיד של שחר. חבתים, מנחת מחבה¹²⁴ שהיה מקריב עם התמיד. 122. חש לגג פרוה, מהר לגג הפרוה ששם היה בית הטבילה של קדש וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי הזהב.¹²⁵ 123. כלי בד, שלא היה נכנס בבגדי הזהב לפני ולפנים שאין קטיגור נעשה סניגור.¹²⁶ 124. טהור נגש אצל פר ממונו, שהיא¹²⁷ משלו לפי שבא לכפר עליו.¹²⁸ 126. טוב יסלח לו, הקב"ה שהוא טוב לכל. ולפיכך היה מתודה מתחלה על עצמו לפי שיבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על חייב.¹²⁹ 127. תניא בתוספתא¹³⁰ אנה השם עויתי אנה השם כפר נא וכן יש במקצת ספרים¹³¹ בשני

121 תוספתא מנחות פ"א ה"י: כיצד הוא מקדש נותן יד ימינו על גבי רגל ימינו שמאלו על גבי רגל שמאלו משפסף ומרחיץ משפסף ומרחיץ. ועיין רש"י שמות ל, יט: את ידיהם ואת רגליהם, בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו. ומצפצף היינו משפסף, בחילוף שי"ן בצד"י, ואם היא שי"ן ימנית.

122 ספק: חציהם, בתיבה אחת.

123 שצ"ל: מקצת. התי"ו היתה מוחלפת בדלי"ת במבטא באיטליה. עיין א"ש הרטום, מבטא העברית אצל יהודי איטליה, לשוננו ט"ו (תש"ז), עמ' 57.

124 צ"ל מחבת.

125 יומא פ"ג מ"ו.

126 ראש השנה כו, א.

127 צ"ל שהוא.

128 יומא נא, ב.

129 יומא מג, ב: מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב.

130 כפורים ריש פרק ב' מהדורת ר"ש ליברמן עמ' 229. הפיסקא הזאת "תניא בתוספתא" וכו' אינה מגוף הפירוש, אלא הסופר העתיקה מן הטורים, כמו שציין בסופה. והיא בטור ש"ע הלכות יום הכפורים סימן תרכ"א סעיף ד'. ובעל הטור מביא את הדברים משם אביו הרא"ש. וברא"ש הם כתובים ביומא פרק ח' סימן י"ט. ולפי שהפיסקא אינה מן הפירוש קבע לה הסופר מקום בעמוד בצד ימין של הפיוט, שלא ככל הפירוש הכתוב בשמאלו של הפיוט. מקצת מפיסקא זאת בשנויים ובתוספת ביאור מצאתי בפירוש לסדר העבודה "אדרת תלבושת" לר' שלמה הבבלי הנזכר כאן. והריני מעתיק את הדברים הנה (דף שצ"ה ע"ב וצ"ו ע"א): "ויש בתוספתא בראשונה היה אומר אנה השם חטאתי ובשניה אנה בשם. והכי איתא בירושלמי אמר רבי חגי בשניה היה אומר אנה בשם. פירוש בודוי שני, לאפוקי הטועים וחושבים שהזכרה שנית היא בשם. ולפי זה בודוי ראשון אומר כולו השם ובשני כולו בשם ובשלישי השם. וכתב הטור שבסדר עבודה זו בשם רבי שלמה השני גם כן הוא השם. ובסדר אתה כוננת הוא השני בשם". ונתבאר כאן מה משמעות לשון "בראשונה" ו"בשניה". ובסדר העבודה גופו "אדרת תלבושת" הנדפס במחזור רומניא, בודוי הראשון (עמ' שס"ט ע"א): אנה השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי אנה השם כפר נא וכו'. ובודוי השני (שס"ט ע"ב): אנה השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני

השם. ואיתא בירושלמי¹³² אמר רבי חגי בראשונה היו אומרים¹³² א"א השם ובשניה א"א בשם, וכתב ר"ח¹³³ לא משגחין ב' חגי. ¹³³ ובסדר ר' שלמה הבבלי¹³⁴ כתב בשניהם השם, אבל בסדר אתה כוננת¹³⁵ כתב בשניה א"א בשם, ¹³⁶ וכן כתב א"ה¹³⁷ כיון שפירש ר' חגי בראשונה היו אומרים א"א השם ובשניה א"א בשם הכי עבדינן דאמוראי בקאי בגירסא טפי מינן וסבור אני דבראשונה היו אומרים¹³⁸ א"א השם ובשניה א"א בשם, טורים. ¹³⁵ יקיפוהו סגן, הכהנים. וראש בית אב, זה לימין וזה לשמאל.¹³⁹ ¹³⁶ נתונים בקלפי, הוא ארגז. ¹³⁷ יטרופן בה ויעל, שהיה מערב הגורלות בתוכו ואחר כך מכניס ידו לפנים ומוציא.¹⁴⁰ יטרופן לשון משנה הוא טרף בקלפי¹⁴¹. זה לשם נערץ, שהיה כתוב עליו לשם.¹⁴² וזה לעזאזל,¹⁴³ אע"פ¹⁴⁴ חברו לשעיר המשתלח והוא תרגום הלך¹⁴⁵ אזל אבל לפי התלמוד¹⁴⁶ משמע שהיה הר קשה

וביתי ובני אהרן עם קדושך א"א בשם כפר נא וכו' ובדורי השלישי (ש"ע ע"א): א"א השם חטאו עו פשעו לפניך עמך בית ישראל א"א השם כפר נא וכו'. הרי שבנדפס במחזור רומניא אינו כדברי הטור ממש, אלא חלוקים הדברים בדורי השני, ההזכרה הראשונה: השם, השניה: בשם. ועיין "תורתן של ראשונים לירושלמי מסכת יומא פרק ג'" הנדפס בסוף ירושלמי יומא לדף י"ח שו" 34 ד"ה א"ר חגי בראשונה הוא אומר וכו'.

¹³¹ במקצת ספרים, זה נוסח הרא"ש, ובטור: במקצת גרסאות. והתעורר הב"ח על השינוי הזה, עיי"ש. ושם יש בפסיקא הזאת משום עדות על נוסח אחר בדברי הטור, ולא שינה בזה מלשון הרא"ש.

¹³² יומא פ"ג ה"ז.

¹³² בטור: היה אומר.

¹³³ רבנו חננאל יומא לו ע"ב. ועיין אוצר הגאונים יומא עמ' 19, ובהערות רב"ם לוין שהגיה את נוסח ר"ח.

¹³³ "בטור: לא משגחין ברכי חגי לגבי מתני'.

¹³⁴ "אדרת תלבושת" מחזור רומניא עמ' שס"ט ע"א, ושם ע"ב. פיוטי שלמה הבבלי מהדור' ע. פליישר, עמ' 181–186, אבל לא הדפיס את נוסחי הוידויים.

¹³⁵ "אתה כוננת עולם ברכ חסד" ליוסי בן יוסי המתפרש כאן. עיין פיוטי יוסי בן יוסי עמ' 192. או הכוונה לסדר "אתה כוננת עולם מראש", עיין סדור רב סעדיה גאון עמ' רע"ח, והערה 51 שם.

¹³⁶ בטור: כתב בראשונה א"א השם ובשניה.

¹³⁷ אבי העזרי.

¹³⁸ בטור: היה אומר כ"ג.

¹³⁹ ימא פ"ג מ"ט.

¹⁴⁰ אחר תיבת "ומוציא" רושם של תיבה שנמחקה.

¹⁴¹ יומא פ"ג מ"ט.

¹⁴² שם פ"ד מ"א.

¹⁴³ בפנים: לשם לעזאזל.

¹⁴⁴ העי"ן ספק ב' ונ'.

¹⁴⁵ ספר השרשים לרד"ק שרש עז: עזאזל מלה מורכבת מן עז ואזל. ונקרא ההר כן לפי שהעז היה הולך לשם, ותרגום הולך אזל.

¹⁴⁶ יומא סז ב: ת"ר עזאזל שיהא עז וקשה.

ועז. 138. ימינו עם¹⁴⁷ תעל גורל שעיר, שהוא לשם אומר סגן הכהנים שהיה בימינו של כהן גדול היה אומר לו.¹⁴⁸ בגיל, בשמחה. הגבה ימינו, לפי שהיה סימן טוב כשהגורל של השם היה עולה לו בימינו.¹⁴⁹ 139. ראשון¹⁵⁰ בית אב, שהיה בשמאלו של כהן גדול אומר לו בקול נמוך, הגבה שמאלך.¹⁵¹ 140. הזכיר בקול גדול,¹⁵² הכהן הגדול היה מזכיר בקול רם לשאת חטאת. 141. כון ובא לו, כהן גדול. אצל פרו שניה, פעם שנית. להתודות, בשביל מטהו שכבר התודה על עצמו, ודוי זה שני בשביל שבטו. 142. כבש ידיו, סמך ידיו בחוזק. 152. לשוחטו, פ"ה הפר של כ"ג תי.¹⁵³ לשוחטו נפנה, היה שוחטו מיד אחר הודוי. וצוה למרסו ברכב העזרה, וצוה כהן גדול למרסו, לנער בו על רובד רצפת העזרה¹⁵⁴ ממנו 153. למזבח מוקדה, מזבח העולה שבעזרה. עלה והקיף, לפי שהיה הכבש בדרום והיה צריך להקיף ולבוא עד רוח מערבית של מזבח ולחתות משם גחלים.¹⁵⁵ זהב שחוט, שנטוה בחוט.¹⁵⁶ 154. לוחשות חתה, גחלים לוחשות¹⁵⁷ היה חותה מפני מערב שנאמר לפני ה'¹⁵⁸ זו רוח מערבית. וירד ושמה,¹⁵⁹ המחתה ברובד העזרה. 155. כף הזהב והמגס, קערה אשר בה קטרת הדקה. 156. מלא חפניו ונתן לתוך כף, הקטרת. 158. בין שני בדים, של ארון. ואם אין ארון, בבית שני. באבן שתייה, היה נותן המחתה על אבן שתייה.¹⁶⁰ 159. כסה ענן, של קטרת הכפורת. צדד ויצא, שלא היה פונה אחריו לצד שכינה כתלמיד הנפטר מרבו.¹⁶¹ 160. בקוצר בהיכל, שלא היה מאריך בתפלתו שפעם התחיל כהן גדול להאריך בתפלתו ובא מלאך ובעט בו והרגו ונכנסו שם כהנים ומצאוהו שהוא מת.¹⁶² לבלתי רדות עם קדש רב בצעיר, זאת היתה תפלתו של כהן גדול שלא ירדו וישלטו בהם

147 גס בפנים בפיוט: עם, וצ"ל: אם.

148 יומא פ"ד מ"א.

149 יומא לט, א.

150 בפנים: ראש.

151 יומא פ"ד מ"א.

152 בפנים: קורא בקול רם.

153 לא ידעתי משמעה של תיבה זו.

154 יומא פ"ד מ"ג.

155 שם.

156 צ"ל: כחוט, ע"י יומא מה, א.

157 הוי"ו הראשונה תלויה.

158 ויקרא טז, יב. בכתוב: מלפני ה', והכוונה למזבח החיצון, ע"י רש"י שם. וכן הוא מובא ביומא מה, ב. ובספרא אחרי מות מהדו' ר' אייזק הרש ווייס פרק ג' סי' ו': תלמוד לומר אשר לפני ה', והוא פסוק אחר, בויקרא שם יח, והכוונה למזבח הזהב, עיי"ש רש"י, וביומא שם.

159 בפנים: ושמח.

160 יומא פ"ה מ"ב.

161 יומא נג, א.

162 שם יט, ב.

לעבודת פרך ולא יצטרכו זה לזה.¹⁶³ 161. נם לממרס, ואחר כך היה אומ' למי שהיה ממרס דם הפר שלא יקרוש. 162. נוכח הכפורת, אחת למעלה ושבע למטה כמצליף, כמאן דמנגיד¹⁶⁴ שמלקה חבירו ונותן לו מלקות שמתחיל ידו למעלה ובא עד למטה¹⁶⁵ ת"י כמצליף פירש¹⁶⁶ רבינו שלמה יצחקי כסדרן אחת למעלה ושבע למטה זו למטה מזר¹⁶⁷ והתוספות¹⁶⁷ פירשו שלא היה צריך לכוין שיהיו כסדרן אלא באחת של למעלה מצדד גם¹⁶⁸ ידו למטה ומזה כלפי מעלה ובשבע של מטה מצדד בה ידו למעלה ומזה כלפי מטה עד כאן.¹⁶⁹ 163. נתנו, לדם פר, על כן זהב, שהיה עשוי לו לכך, בהיכל. ושחט שעיר עם, ואחר כך שחט שעיר עם וקבל דמו. 164. ועמד בעמדו, נכח הכפורת. והצליף ממנו כמשפט דם פר, אחת למעלה ושבע למטה, כן יעשה לדם הצעיר¹⁷⁰ של עם כמו לדם הפר. 165. כן שני בהיכל, מקום בסיס ומושב שהיה מתוקן לכך. נטל דם פר, שהזה בו נוכח הכפורת. ובא, לו לפרוכת להזות עליו כמו כן. 166. מול ארון חוצה, לצד ההיכל לצד ההיכל.¹⁷¹ 167. סר, משם. והחליפו, לדם הפר בדם השעיר. ויפעל בו, בדם השעיר שהיה על כן שני שבהיכל. כסדר הראשון, שעשה נוכח הכפורת כן יעשה מול הפרוכת. 168. עשאו בתערובת חטאת אחד, שהיה מערב דם הפר ודם השעיר שהיו שניהם חטאת. ויצא למזבח הזהב, לפי שהיה לפניו מן המזבח סמוך לפרוכת הוצרך לומר ויצא. 169. על ארבעת רבעיו, של מזבח שהיה מתחיל בקרן דרומית מזרחית ומסיים בקרן דרומית מערבית¹⁷² וזהו: על צלע מזרח חטויו.¹⁷³ 170. ומשם הזה שבע על טהרו, על אמצעו¹⁷⁴ ת"י ע"ב¹⁷⁵ על טהרו, של מזבח. 171. עת גמרו, הזיותיו. בא לו אצל שעיר חי, שם עם שהיה חי אותו שהוא לעזאזל והיה

163 יומא נג, ב: ולא יהו עמך ישראל צריכין לפרנס זה מזה. ובירושלמי פ"ה ג"ג (מב, ג): ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו. ונוסח המפרש מחובר משניהם.

164 יומא נה, א.

165 שם רש"י ד"ה כמנגידא.

166 היו"ד תלויה.

167 ע"י רש"י יומא נז, א ד"ה כסדרן.

167^X צ"ל: והתוספות.

168 צ"ל: גב.

169 ע"י רש"י יומא נה, א ד"ה כשהוא מזה. וע"י תוספות ישנים יומא טו, א ד"ה כמנגידא.

170 צ"ל: השעיר.

171 נכפל בטעות.

172 במשנה ביומא פ"ה מ"ה: מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית.

173 בפנים: על צלע מזרח גמר חטויו. והוא מכוון עם מה שכתוב במשנה, ודברי המפרש אינם מכוונים עם מה שכתוב בפיוט, ואינם לא כדברי ר' יוסי הגלילי, שדעתו כתובה במשנה בסתם, ולא כדברי ר' עקיבא שמסיים בקרן מזרחית צפונית. וע"י יומא נט, א רש"י ד"ה חנניא אומר.

174 יומא נט, א: מאי טהרו, אמר רבה בר רב שילא פלגיה דמזבח.

175 ראשי תיבות אלו לא ידעתי פירושן.

סומך עליו להתודות. בעד עס, בשביל ישראל. 180. פקדו לשלחו, צוה השעיר לשלחו. איש עתי, שהיה מוכן לכך. עמוס עונות אום ופשעיה, היה שעיר של עזאזל. 181. פניו, של כהן גדול. שם בפר, שלו. ושעיר, של עם. קרעם, לבטנם. והוציא חלבו, 176 והקטיר. 182. יסבלום במוטות, היו נושאים המוטות והשעיר והפר והיו שורפים אותם חוץ לעיר. 177. עור ובשר ופרש, פרש שעיר. 183. לראש המדבר מניפי צניפות זה וזה¹⁷⁷ יבשרו, שהיה משם עד ירושלים שנים עשר סוכות¹⁷⁸ והיו מכינים שם להם לחם שאם יצטרך לאכול אותם איש עתי שיאכל והיו בני אדם בכל סוכה וסוכה וסודרין בידם וכשהיה נדחף מן ההר ומת השעיר היד כל אחד ואחד מניף בסודר כדי שיראה חבירו עד שמגיע בסוכה אחרונה שם סוכה בירושלים. 184. צהל להראות ולהתנאות במלבוש יקרו. שהיה לובש פילוסין של שמונה עשר מינין. 179. 185. ועטה כסותו, של חול הם אותם פילוסין של י"ח מינין¹⁷⁹ של זהב שהיה לובש לעדי. 186. צווי סדר יודיע לעדה, שהיה קורא באחרי מות. 180. ויורגל בפה חוק העשור, שהיה קורא בעשור על פה ולא בספר תורה לפי שאין גוללין ספר תורה בצבור מפני טורח הצבור¹⁸¹ שכיון שקרא באחרי מות יהיה טורח צבור להמתין שיגלו. 182. 187. צורך ברכות, ברכות של תורה שמברכין לפנייה ולאחריה השלים אותם. 183. 189. שעיר המוסף, שלא הקריב כולם בשחר כי אם מקצתם. 184. והכליל אילו, איל שלו שהיה עושה. עם חלבי יום, של מוסף. 185. 192. קדש כדברו, כמנהגו. ופשט כלי בד והניחם נצח, שנאמ' והניחם שם (ויקרא טז, כג) שלא ישתמש בהם ביום הכפורים האחר. 186. 195. והקטיר קטרת בין נסכים¹⁸⁷ לנסך, בין נתחים של תמיד לנסך שהיה מקריב נסכים לתמיד יום. 196. שמר לערב דליקת נרות, המתין עד הערב להדליק המנורה כי

176 בפנים: חלבם.

177 יומא פ"ו מ"ד: והוציאן לבית השריפה. פירש"י: חוץ לירושלים.

177* שצ"ל: לזה. יומא סח, ב במשנה: ומניפין בסודרין. ורש"י שם ד"ה דירכאות.

178 שם פ"ו מ"ח: עשר סוכות מירושלים ועד צוק. ובברייתא ביומא סז, א: עשר סוכות ושנים עשר מילין היו, דברי ר' מאיר. ולשון "שנים עשר" בדברי המפרש, שהוא לשון זכר מכון עם מילין.

179 צ"ל: מנין, יומא לה, א.

180 יומא פ"ז מ"א.

181 יומא ע, א: לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור מפני כבוד ציבור.

182 הו"ו תלויה.

183 יומא פ"ז מ"א.

184 יומא ע א וב.

185 לפני רבנותם היתה הגירסא: והכליל אילו עם מוספי יום, והגיהו: עם חלבי יום (עיין פיוטי יוסי בן יוסי עמ' 197 בביאור). והמפרש פירש את הנוסח המוגלה על פי הגירסא שקדמה להגהה.

186 כדברי רבי דוסא ביומא יב, ב: שלא ישתמש בס' יוה"כ אחר.

187 צ"ל נתחים.

מצותם של הנרות מערב ועד הערב.¹⁸⁸ 197. שב שאת כפים, שהיה נושא כפיו לברך את העם. וזה לך סדר עבודת היום, תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת פר ושעיר הפנימי וקטורת של מחתה בבגדי לבן ושיר¹⁸⁹ המוסיפין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל של מזבח הפנימי בבגדי זהב. 198. שארו יכסה, בשרו יכסה. בבגדי עצמו, של חול. ושרים ילווהו בהדר לנויהו, עד ביתו. 199. בלי הוקרה פסול, שלא אריע¹⁹⁰ לו פסול. תרנן עדה, אזתרנן עדה. 200. שליח השעיר, של עזאזל. בת שובבה, ישראל.

✱

188 עיין פיוטי יוסי בן יוסי, עמ' 198 שו' 196 ובביאור ובחילופי נוסחאות.
189 צ"ל: ושעיר.
190 צ"ל: אירע.